

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİ

BAKİ DÖVLƏT UNİVERSİTETİNİN

ŞƏRQŞÜNASLIQ

JURNALI

JOURNAL OF
ORIENTAL STUDIES
OF BAKU STATE UNIVERSITY

1/2025

E-ISSN 3134-7231

Bakı - 2025

*Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyində
21 oktyabr 2021-ci il tarixində qeydiyyatdan keçmişdir
(Mətbu nəşrlərin reyestrinə daxil edilmə nömrəsi 4361)*

Baş redaktor:
akademik Rafael Hüseynov

Redaksiya heyəti:

BELLINGERİ CAMPIERO

Professor; Venesiya Ka Foskari Universiteti, İtaliya

CAVADİ HƏSƏN

Professor; Kaliforniya Universiteti, ABŞ

CƏLİLOV OQTAY

Filologiya elmləri doktoru, professor;
Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

ÇALISOVA NATALIYA

Filologiya elmləri doktoru, professor;
Rusiya Dövlət Humanitar Universiteti, Rusiya

EKİCİ METİN

Professor; Ege Universiteti, Türk Dünyası
Araşdırmaları İnstitutu, Türkiyə

FİLİPPOV ALEKSANDR

Filologiya elmləri doktoru, professor;
Sankt-Peterburq Dövlət Universiteti, Rusiya

XƏNDAN AYDAN

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;
Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

KAZIMOV MEHDİ

Filologiya elmləri doktoru, professor;
Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

QARADAĞLI VUQAR

Filologiya elmləri doktoru, dosent;
Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

QASIMOVA AİDA

Filologiya elmləri doktoru, professor;
Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

LO MBAYE

Professor; Dyuk Universiteti, ABŞ

MANSOOR ASMA

Professor; İslamabad Beynəlxalq İslam
Universiteti, Pakistan

MƏMMƏDOVA ƏSMƏTXANIM

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;
Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

NİKOLAYEVA MARIYA

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, dosent;
Rusiya Elmlər Akademiyası, Rusiya

OÇİLOV OZODCON

Filologiya elmləri üzrə fəlsəfə doktoru;
Özbəkistan Dövlət Şərqsünaslıq Universiteti,
Özbəkistan

RƏSULOĞ ƏSGƏR

Filologiya elmləri doktoru, professor;
Milli Arxiv İdarəsi, Azərbaycan

RÜSTƏMOV RUFƏT

Filologiya elmləri doktoru, professor;
Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan

SUFİYEV ŞODİMAXAMMAD

Filologiya elmləri doktoru, professor;
Tacikistan Respublikası Elmlər Akademiyası,
Tacikistan

TOBİA STEFAN

Professor; Strasburq Universiteti, Fransa

Bakı Dövlət Universitetinin **ŞƏRQŞÜNASLIQ** jurnalı/Journal of **ORIENTAL STUDIES** of Baku State University, № 1, 2025. – 176 səh. Bakı, BDU, 2025.

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIQ

Aida QASIMOVA

“BAXIŞLAR ONU GÖRƏ BİLMƏZ”: KLASSİK AZƏRBAYCAN POEZİYASINDA GÖZ VƏSFİNİN NƏZƏRİ-ESTETİK ÇALARLARI

“No Vision Can Encompass Him”: The Theoretical and Aesthetic Aspects Of Eye Description In Classical Azerbaijani Poetry

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1051>

11

Aydan XƏNDAN

XIX ƏSRİN SONU – XX ƏSRİN ƏNVƏLLƏRİNDƏ TÜRK ƏDƏBİYYATINDA KÖHNƏDƏN YENİYƏ KEÇİD VƏ ƏDƏBİ CƏRƏYANLAR

Transition From Old To New And Literary Currents In Turkish Literature At The End Of The 19th Century And Early 20th Century

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1056>

25

Nigar İSMAYILZADƏ

XV ƏSR TƏSƏVVÜF POEZİYASINDA ZÜMRƏ ƏDƏBİYYATI VƏ İLAHİ EŞQ

Zumra Literature And Divine Love In 15th-Century Sufi Poetry

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1015>

38

Rafael HÜSEYNOV

SHAHRASHUB IN EASTERN POETRY AND NATIONAL SELF-EXPRESSION IN URDU SHAHRASHUBS

Şərq şeirində şəhraşub və urdu şəhraşublarında milli özünüifadə

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1064>

45

Şəhla ABDULLAYEVA

SÖZLƏ SEYR EDƏN RUH: ŞEYX FƏRİDƏDDİN ƏTTAR NİŞAPURİ

A Soul Journeying Through The Word: Farid Al-Din Attar Of Nishapur

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1029>

69

DİLÇİLİK

Əsmətəxanım MƏMMƏDOVA

FARS DİLİNDƏ KİPLƏŞƏN SAMİT BİRLƏŞMƏLƏRİNİN FONETİK SƏCİYYƏSİ (NİZAMİ GƏNCƏVİNİN “XƏMSƏ”Sİ ƏSASINDA)

Phonetic Characteristics Of Consonant Clusters In Persian (Based On Nizami Ganjavi's “Khamsa”)

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1046>

81

Heybət HEYBƏTOV

ŞAHİD BEYTLƏRİN FİLOLOJİ ƏHƏMİYYƏTİ

The Philological Significance Of Shahid Bayts

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1035>

95

TƏRCÜMƏ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ ÇEVİRMƏLƏR

Əsgər RƏSULOĞ

TÜRKDİLİNDƏN AZƏRBAYCAN DİLİNƏ TƏRCÜMƏDƏ YALANÇI EKİVALENT PROBLEMI

False Equivalents Problem In The Turkish-Azerbaijani Translation

109

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1075>

Eldost İBRAHİMOV

RƏQƏMSAL TEXNOLOGİYA DÖVRÜNDƏ TƏRCÜMƏŞÜNASLIQDA SÜNI İNTELLEKT VƏ İNSAN AMİLİ

Artificial Intelligence And Human Factor In Translation In The Era Of Digital Technology

122

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1012>

Gülnar ƏQİQ CƏFƏRZADƏ

ŞEYX FƏRİDƏDDİN ƏTTAR NİŞAPURİ. “ŞEYX SƏNAN” HEKAYƏTİ

Sheikh Faridaddin Attar Nishapuri. The Story Of “Sheikh Sanan”

129

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1001>

TƏQDİMATLAR, RƏYLƏR, DƏYƏRLƏNDİRMƏLƏR

Kəmalə NURİYEVA

ABBASQULU AĞA BAKIXANOV. RİYAZÜL-QÜDS (ilk tam nəşri haqqında)

Abbasqulu Agha Bakikhanov. Riyāz Al-Quds (About The First Complete Edition)

151

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1058>

Rafael HÜSEYNOV

ƏRƏB ƏDƏBİYYATINDAKI SİRƏLƏRƏ AZƏRBAYCAN ŞƏRQŞÜNASLIĞINDAKI İLK KOMPLEKS YANAŞMADA MÜSBƏT VƏ DƏQİQLƏŞDİRİLMƏLİ MƏQAMLAR

Positive Points To Be Clarified In The First Comprehensive Approach To Siras In Arabic Literature Within Azerbaijani Oriental Studies

155

<https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1023>

APA7 qaynaq göstərmə təlimatı

172

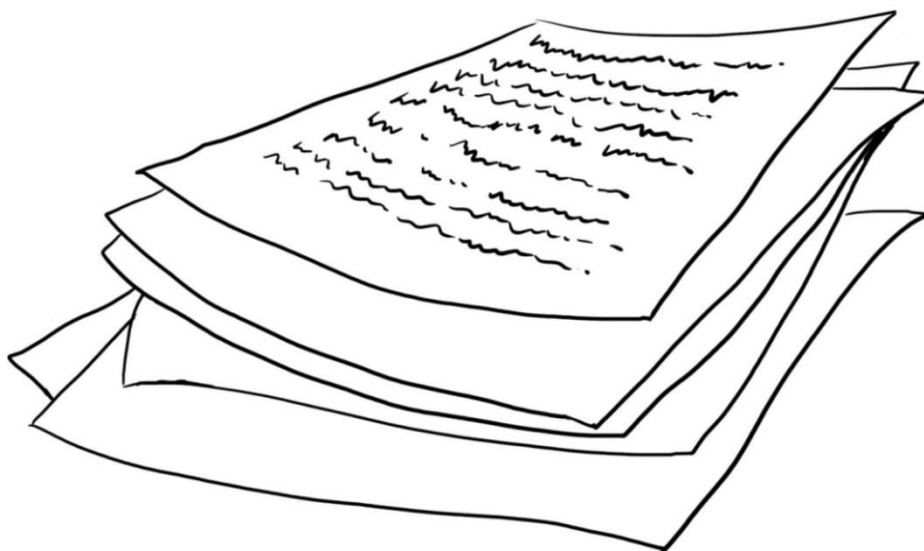
Nəşrə dair tələblər

174

Publication requirements

175

ТЭҚДІМАТЛАР, РӘЙЛӘР, ДӘҮӘРЛӘНДІРМӘЛӘР

UOT 659.131.84

821.512.162

DOI <https://doi.org/10.30546/209805.2025.101.2.1058>

**ABBASQULU AĞA BAKIXANOV. "RİYAZÜL-QÜDS"
(İlk tam nəşri haqqında)**

KƏMALƏ NURİYEVA*

Xülasə

İslamın məşhur şəhidlərinə həsr olunmuş tarixi və ədəbi əsərlər öz başlanğıcını ərəb ədəbiyyatından götürür. Lakin sonrakı dövrlərdə fars və Azərbaycan dillərində yazılmış əsərlər daha böyük populyarlıq qazanmış və yeni üslubun, eləcə də ədəbi cərəyanın formalaşması üçün zəmin yaratmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatında ənənəvi janr hesab olunan məqtəl əsərlərinin tədqiqi müasir elmi baxımdan aktualdır, çünki dini ədəbiyyatın çağdaş elmi yanaşma prizmasından öyrənilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Belə əsərlərdən biri Abbasqulu ağa Bakıxanovun "Riyazül-Qüds" əsəridir ki, bu əsər onun ən erkən ədəbi yaradıcılıq nümunələrindən biri olmaqla yanaşı, Şərq ədəbiyyatında məqtəl janrının son klassik nümunələrindən də biri hesab olunur. Bu əsərin elmə məlum olan yeganə əlyazma nüsxəsi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə olunur.

Təqdim olunan məqalənin məqsədi bu əsərin ilk tam transliterasiya edilmiş nəşrini tanıtmadır. Transliterasiya mərhum əlyazmaşünas Arif Ramazanov tərəfindən hazırlanmışdır.

Açar sözlər: Abbasqulu ağa Bakıxanov, "Riyazül-qüds", Arif Ramazanov

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı istər mövzu, istər məzmun, istərsə də janr-üslub nöqtəyi-nəzərindən öz zənginliyi ilə xüsusi seçilir. Bu dövr klassik əsərlərin yazılışı ilə yanaşı, yeni janrların, yeni üslubda əsərlərin meydana gəlməsi ilə də Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinə daxil olub. Klassik üslubda yazan müəlliflərin əksəri dini-tarixi məzmunlu əsərlər də qələmə alıblar və mərsiyə, məqtəl, növhə kimi yazılar geniş yayılıb. Lakin bu əsərlər sadəcə dini məzmunu əhatə etmir, dini təəssübkeşliyin sərhədlərini aşır, dövrün reallıqlarını da ifadə edir. Bu dövrün, xüsusən XIX əsrin II yarısının dini məzmunlu əsərlərində insan azadlığı ideyası bariz görünür. Əsərlərin əsas mövzusunun dini ədəbiyyata "Kərbəla vəqiesi" kimi daxil olmuş Həzrət Hüseyn və onun silahdaşlarının qətli hadisəsi təşkil edir. Kərbəla hadisəsi mövzusunda mərsiyə yazan şairlər arasında Molla Hüseyn Dəxil Marağayi, Əbülhəsən Raci, Ağa Mirzə Əhməd Pürğəm, Hacı Rza Sərraf Təbrizi, Mirzə Ələsgər Növrəs və b. şairlər tanınır. Mərsiyə ilə yanaşı, daha irihəcmlı əsərlər olaraq məqtəllər də qələmə alınmışdır ki, XIX əsrdə yazılanlar arasında məşhur olanları Mirzə Məhəmməd Qumrinin "Kənzü-l-məsaib"

* Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru; Nizami Gəncəvi adına Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi; kamalanuriyeva999@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0062-306X>

(“Müsibətlər xəzinəsi”) və “Gülzari Hüseyni”, Abbasqulu ağa Bakıxanovun “Riyazu-l-quds” (“Cənnət bağları”) əsərləridir.

Mərsiyə kiçikhəcmli, əsasən qəzəl, bəzən qəsidə janrında yazılmış şeirdir. Amma məqtəllər bəzən nəsr, bəzən nəzm, bəzən isə hər ikisindən istifadə edilərək yazılan böyükhəcmli əsərlərdir. Məqtəl əsərlər ərəb ədəbiyyatına xas ədəbiyyat nümunəsi olsa da, farsdilli və türkdilli ədəbiyyatda daha geniş yayılmışdır. Məqtəllər adətən din xadimləri tərəfindən yazılmaqla məhərrəm ayının ilk on günündə təziyələrdə oxunmaq üçün nəzərdə tutulmuş tarixi məzmunlu əsərlər olurdu. Lakin zaman keçdikcə tarixi əsərlərin yerini bədii əsərlər daha çox tutmağa başladı. Din xadimlərinin yazdığı məqtəllərə istinadla məcazlarla zəngin bədii əsərlər yarandı. Farsdilli ədəbiyyatda ən məşhur məqtəl Hüseyn Vaiz Kaşifinin “Rauzətu-ş-şühəda” (“Şəhidlər bağçası”) əsəridir. Dibaçə (giriş), 10 bab (hissə) və xatimədən (sonluq) ibarət “Şəhidlər bağçası” məqtəl əsərləri arasında ilk dəfə belə bölgü ilə qələmə alınmaqla sonrakı məqtəllər üçün qəlib rolunu oynamışdır. Türkdilli ədəbiyyatda isə ən məşhur məqtəl Məhəmməd Füzulinin “Hədiqətu-s-suəda” (“Xoşbəxtlər bağçası”) əsəridir. Füzulinin bu əsəri də, Kaşifinin əsəri kimi, 10 babdan ibarətdir. Lakin Füzulinin əsəri bədii gözəllik cəhətdən diqqəti daha çox cəlb edir, burada hadisələrin tarixi təsvirindən çox ifadə qüdrəti, psixologizm üstündür.

XIX əsrdə qələmə alınmış məqtəllər arasında vahid süjet xətti olan ən məşhur məqtəl isə Abbasqulu ağa Bakıxanovun “Riyazu-l-quds” əsəridir. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatı tədqiqatçılarının əksərinin fikrincə, A.Bakıxanovun bu əsəri Füzulinin “Hədiqətu-s-suəda” əsərinin təsiri ilə yazılmışdır. Müəllifin özünün dibaçədə qeyd etdiyi kimi, əsərində bir neçə tarixi məqtəldən, əsasən Məhəmməd Bağır Məclisinin “Cəlalu-l-uyun” əsərindən iqtibas etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, din xadimləri – Herat vaizi Hüseyn Kaşifi və iki Səfəvi hökmdarının zamanında şeyxülislam olmuş Məhəmməd Bağır Məclisi, Məhəmməd Füzuli, Bakıxanovun müasiri olmuş Mirzə Məhəmməd Qumri məqtəl əsərlərini yazanda dolğun yaşda olublar. Abbasqulu ağa isə əsərini gənc yaşda yazıb, hətta “Riyazu-l-quds” onun ilk qələmə təcrübələrindən, ilk irihəcmli əsəridir. Nəsrə nəzmin növbələşməsi şəkildə yazılmış əsər, əvvəlki bir sıra məqtəllərdən fərqli olaraq, 10 deyil, 14 babdan ibarətdir. A.Bakıxanov hər babı xütbə ilə başlayır. Bu xüsusiyyəti ilə də daha əvvəl yazılmış məqtəllərdən fərqlənir. Nəsr hissəsində ərəb və fars dillərində yazılmış tarixi-dini mənbələrdən istifadə etməsi əsərin qiymətini və dövrünə görə məşhurluğunu artırmışdır. Mənbələrin zənginliyinə əsaslanaraq A.Bakıxanovun bu əsərini bədii parçalarla zənginləşdirilmiş tarixi tədqiqat işi hesab etmək olar. Əsərdə şeirlər üç dildə – ərəb, fars və türkcədir. Bu şeirlərin bir qismi əsərdən seçilərək Məmmədəğa Sultanovun tərtib etdiyi Abbasqulu ağa Bakıxanovun “Bədii əsərlər”ində 1964-cü ildə nəşr edilmişdir. Bu, günümüzdə yeganə əlyazma nüsxəsi məlum olan əsərdən son zamanlara qədər ilk və tək nəşr olunmuş fraqment idi. Əlyazma üzərində bəzi tədqiqat işi aparılsa da, transliterasiya olunmuş nəşr mövcud deyildi. Lakin bu yaxınlarda Abbasqulu ağa Bakıxanovun məqtəl ədəbiyyatı nümunəsi olan “Riyazu-l-quds” əsəri tam şəkildə işıq üzü görüb. Əsəri əlyazmaşünas Arif Ramazanov transliterasiya edib. Elmi redaktoru fəlsəfə elmləri doktoru Zəkiyyə Əbilova, ön sözün müəllifi akademik Möhsün Nağısoyludur. Təəssüf ki, əsərin bu gün məlum olan yeganə əlyazma nüsxəsi avtoqraf deyil. Amma əlimizdə olan nüsxə hələ müəllifin sağlığında – əsərin yazılmasından 22 il sonra – zamanında xəttat kimi tanınmış Mirzə Məhəmməd Haqverdi Qarabaği tərəfindən üzü köçürülmüş nüsxədir. Əsərin qələmə alınmasından 200 ildən də artıq vaxt keçməsinə baxmayaraq, nəşr edilməməsi, yəqin ki, tarixin özünəməxsus hökmüdür. Çünki əsərin işıq üzü görməsinə vəsilə olan Səadət Qarabağlı xəttatın

kötükcəsidir. Xəttat haqqında məlumatları “Cənnət bağları” əsərinin latın əlifbası ilə ilk nəşrinin giriş hissəsindən almaq olar.

Qeyd etmək lazımdır ki, tərtibçi əlyazmaların ilk dəfə çap edilməsi ənənəsinə sadıq qalaraq transliterasiya edilmiş mətndən sonra orijinalın fotosurətini də nəşrə əlavə etmişdir. Yeni nəşr Abbasqulu ağa Bakıxanovun yaradıcılığının tədqiqatçıları, şərqşünaslar, dinşünaslar, filoloqlar üçün faydalı olacaqdır.

QAYNAQ:

Bakıxanov, Abbasqulu Ağa. (2024). *Riyazül-Qüds*. Transfonliterasiya edən: Arif Ramazanov. Bakı: Elm və təhsil

Abbasqulu Ağa Bakikhanov. Riyāz al-Quds (About the first complete edition)

KAMALA NURIYEVA**

Abstract

Historical and literary works devoted to the famous martyrs of Islam originate from Arabic written literature. However, works written in Persian and Azerbaijani later gained greater popularity and served as the basis for the formation of a new style and literary trend. The study of maqal works, which constitute a traditional genre in Azerbaijani literature, is relevant from the perspective of modern scholarship, as the study of religious literature from a contemporary scientific standpoint is of particular importance. One such work is “Riyāz al-Quds” by Abbasqulu Ağa Bakikhanov, which represents one of his earliest literary endeavors and, at the same time, one of the last classical examples of the maqal genre in Eastern literature. The only manuscript copy of this work known to scholarship is preserved at the Muhammad Fuzuli Institute of Manuscripts of the National Academy of Sciences of Azerbaijan. The present article aims to introduce the first complete transliterated edition of this work. The transliteration was prepared by the late manuscript specialist Arif Ramazanov.

Keywords: Abbasqulu Ağa Bakikhanov, “Riyāz al-Quds”, Arif Ramazanov

Аббаскули ага Бакиханов. Риязу-ль-кудс (О первом полном издании)

КЯМАЛЯ НУРИЕВА***

Резюме

Исторические и литературные произведения о знаменитых мучениках ислама берут свое начало с арабской письменной литературы. Но произведения, написанные на персидском и азербайджанском языках стали более популярными и послужили основой формирования нового стиля и литературной тенденции. Изучение произведений «магтал», являющейся традиционной для азербайджанской литературы актуально с

** PhD in Philosophy; National Museum of Azerbaijani Literature named after Nizami Ganjavi; kamalanuriyeva999@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0062-306X>

*** Кандидат философских наук; Национальный Музей Азербайджанской Литературы имени Низами Гянджави; kamalanuriyeva999@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-0062-306X>

точки зрения современной науки. По сколько, исследование литературы религиозного содержания с точки зрения современной науки приобретает особую значимость. Одним из таких произведений является «Риязу-ль-кудс» Аббаскули ага Бакиханова – одно из его первых литературных опытов и одновременно один из последних классических образцов жанра мактал в восточной литературе. Единственная известная науке рукописная копия этого произведения хранится в Институте рукописей имени Мухаммеда Физули Национальной Академии Наук Азербайджана. Настоящая статья ставит своей целью ознакомление с первым полным транслитерированным изданием данного произведения. Автором транслитерации является покойный специалист по классическим рукописям Ариф Рамазанов.

Ключевые слова: Аббаскули ага Бакиханов, “Риязу-ль-кудс”, Ариф Рамазанов

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 22.05.2025
Çара qəbul tarixi: 23.07.2025
Çap olunma tarixi: 28.10.2025